

ընդթնների գիտողութիւնները: Գրգիռները և կասեցումների մի անխոնջ խաղ է տեղի ունենում ներվային սխառմի բջիջներում: Գրգիռները իւրեանց տպաւորութիւններով ու խոհերով այս ու այն կողմ են ընթանում: Երբեմն այստեղ, երբեմն այնտեղ փայլատակում են քայքայիչ գրգիռներ և աստղիացիօնի ճանապարհներով անցնում մի գանգլեան բջիջ միւսը, այստեղ գրգռող այնտեղ կասեցնող ազդեցութիւն առաջ բերելով: Ուր նրանք երևան են գալիս՝ խանգարում են նիւթափոխութեան հաւասարակշռութիւնը մի կարճ ժամանակով ու ապա էլի նորից անհրեղթանում են. և երբ նախկին հաւասարակշռութիւնը ինքնիրան արագ վերականգնում է, նրանց ազդեցութիւնից մընում է մի թեթեւ հետք, որը յաճախ միայն ժամանակն է երկար տարիների ընթացքում ջնջում: Սա է հոգու մեխանիկէն, կազմը:

Գերմ. բնագրից թարգմանեց Ն. Բարխուդարեան

ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՀԱՐՅԸ ԵՒ ՆՐԱ ԼՈՒԾՈՒՄԸ ՌՈՒՄԱՍՏԱՆՈՒՄ

VI

Այժմ տեսնենք թէ ինչու՞մ է կայանում սոցեալ-յեղափոխականների ազրարային պրոգրամման և ինչով է նա զանազանւում կաղետների պրոգրամմայից:

Նախ և առաջ սոցեալ-յեղափոխականները (ս.-ը.) պահանջում են որ բոլոր հողը, առանց այն վերապահութիւնների, որոնք մենք տեսանք կաղետների ծրագրում, անցնի աշխատաւոր գիւղացիութեան ձեռքը: Թէկուզ կաղետների ծրագրով էլ մասնաւոր անձանց ձեռքում մնում է այնքան չնչին հող, որ կաղետների III համագումարում ինչպէս ժողովականներից մէկը սրա-

խօսեց, կարելի է ժլետի գրպանում տեղաւորեցնել, բայց և այնպէս ս. — ր. ոչ մի մեղմացուցիչ հանգամանք չեն ընդունում և պահանջում են, որ ամբողջ հողը անցնի աշխատաւոր գիւղացիութեան ձեռքը: Գալով այն հարցի թէ ինչպէս պէտք է կառարուի հողերի խլումը փողով (экспроприация), թէ առանց փողի (конфискация) այստեղ մենք նկատում ենք մի ինչ որ մթութիւն:

Ս. — ր., որոնք իսկապէս իրանց սկիզբն են առնում «գեմեկովցիներին», իրանց սկզբնական պրոգրամամայում ընդունում էին վարձատրելու սկզբունքը: Դրա մէջ համոզուելու համար բաւական է կարդալ նրանց սկզբնական պրոգրամման կամ այդ կուսակցութեան ագրարային սիւնների, այն է՝ Պեշեխոնովի «основныя задачи аграрной программы» և Նովոտորժսկու «главнѣйшія теченія разрѣшенія аграрнаго вопроса, социализація земли» բրոշիւրները:

Ս. — ր. պրոգրամմայում ասուած է. «կուսակցութիւնը իւր գլխաւոր նպատակն է դնում բոլոր մասնատիրական հողերի սոցիալիզացիան (հասարականացումը), այսինքն՝ այդ հողերը պէտք է անջատուեն մասնաւոր մարդկանցից և անցնեն հասարակութեան իրաւասութեան տակ, նրանց տնօրինութիւնը (распоряженіе) պէտք է անցնի դեմոկրատիական ձեւով կազմակերպուած համայնքների և տերիտորիական միութիւնների (территориальные союзы) ձեռքը, հաւասար օգտուելու հիմունքների վրայ (на правахъ уровнителяго пользоваія)»։ Այստեղ մենք օգտւում ենք հանգամանքից, որպէս զի պարզեմք մի հանգամանք: Չպէտք է շփոթեցնել «սոցիալիզացիա» խօսքը սոցիալիզմի հետ: Այս երկու խօսքերի իմաստի մէջ սարեր և ձորեր տարբերութիւն կայ: Թէկուզ այս երկու խօսքերն էլ ունին միեւնոյն արմատը, բայց նրանց մտքի մէջ նոյնքան զանազանութիւն կայ որքան, ինչպէս Սպինոզան է ասում, «Շուն համաստեղութեան և քառոտանի կենդանի»

հաջող շան» մէջ: Սոցիալիզացիա խօսքի տակ պէտք է հասկանալ բոլոր հողերը գիւղացիական համայնքների ձեռքն անցնելը: Իսկ այստեղից մինչև սոցիալիզմը, որը պահանջում է ոչ միայն հողի, այլ և կապիտալի արդիւնաբերութեան գործիքների և եկամուտի հասարականացումը, շատ հեռու է: Ահա թէ ինչպէս է բացատրում հողի սոցիալիզացեան նովոտորութիւն իր վերև յիշած բրոշիւրում, որը ս.-ր. մէջ օգտուում է անագին հեղինակութեամբ: »Հողի սոցիալիզացիան, ասում է նա, ենթադրում է միայն բոլոր պէտկական (нужные) հողերի համայնական գիւղացիների ձեռքը անցնելը աշխատանքական հիմունքի վրայ (на трудовомъ началѣ). հողի սոցիալիզացումը կարելի է որոշել իբրև պետականացրած (государственной) հողով ազատ հողագործերի համայնքով օգտուելը, որոնք վարձկան ոյժի օգնութեան չեն դիմում և իրանց հողերը բաժանում են իրանց մէջ, համաձայն ընտանիքի կազմի փոփոխութեան, մի քանի տարին մէկ անգամ:»

Ուրիշ խօսքերով դա միևնոյն ռուսական համայնքն է, միայն յարմարեցրած հողի ազգայնացման (націонализация), «այն զանազանութեամբ, որ նա (գիւղացին) պաշտպանում է հողով համայնական օգտուելը և կորցնում է իր համայնական սեփականութիւնը»:

Այսպէս ուրեմն, հողի սոցիալիզացիան մի կողմից տարբերւում է սոցիալիզմից նրանով, որ առաջինը ընդունում է միայն հողի հասարականացումը, իսկ միւս կողմից նացիոնալիզացեայից, որը ընդունելով նոյնպէս հողի ժողովուրդականացումը չի որոշում նրանով օգտուելու եղանակը:

Հողի նացիոնալիզացիայի միտքը նոր չէ: Դեռ 130 տարի սրանից առաջ Թոմաս Սպենսը առաջ եկաւ հողի նացիոնալիզացիայի նախագծով: Այդ նախագծի գլխաւոր միտքը կայանում է նրանում, որ ինչպէս ազատութիւնը նոյնպէս և հողի սեփականութիւնը մարդկանց մէջ պէտք է միևնոյն և հաւասար լինեն: Մարդու ապրուստի մի-

ջոցներին որևէ մէկը խլելու իրաւունքը, ասում է Սպենսը, միեւնոյն է թէ նրա կեանքի խլելու իրաւունքը: Եւ որովհետեւ մարդը ապրում է հողից և հողի միջոցով ստացած արդիւնքով և ուրեմն առանց հողի ապրել չի կարող, այստեղից հասկանալի է որ հողը չէ կարող և չպէտք է ծառայի իբրեւ մասնաւոր սեփականութիւն, այլ պէտք է լինի ամբողջ պետութեան, ամբողջ ժողովուրդի այս կամ այն երկրի բոլոր բնակիչների սեփականութիւնն:

Թէկուզ այս մտքերը և ծառայել են իբրեւ հիմնաքար յայտնի ամերիկացի Հենրի Զորշի «Պրոգրեսս և Աղքատութիւն» գործում արտայայտուած մտքերի համար, բայց և այնպէս առհասարակ հողի նացիօնալիզացիայի գաղափարը կապում են այդ գրողի անուան հետ: Զորշը մեր այժմուայ հասկացողութիւններով թեօրեօրեակ տնտեսագէտ չէ, այլ մի ամերիկական տիպի հրապարակախօս, որ շնորհիւ իր հրապարակախօսական տաղանդի և գրելու գրաւիչ ձևին մեծ ժողովրդակախութիւն ձեռք բերաւ: Ռուսաստանում առհասարակ հողի նացիօնալիզացիայի գաղափարը կապում են Զորշի անուան հետ:

Ռուսաստանի մեծ գրողը Լ. Ն. Տոլստոյը գրեց Զորշի «Պրոգրեսս և Աղքատութիւն» գրքի թարգմանութեան համար յառաջաբան, որը ևս առաւել զարկ տուեց Զորշի մտքերի տարածման Ռուսաստանում: Եւ Ռուսաստանի այդ մեծ գրողը մինչև այժմ էլ շարունակում է յամառ կերպով հաւատալ, որ Զորշի առաջարկած ծրագրով կարելի է մարդկութիւնը փրկել բոլոր անարդարութիւններից և դժուարութիւններից և երկրի վրայ ստեղծել դրախտ: Բայց չպէտք է տնտեսագէտ լինել որպէս զի հասկանալ թէ Զորշը մեր այժմուայ հասկացողութիւններով, որքան նախիւ և սխալ մտքեր է յայտնում: Նրա ուսման գլխաւոր կետերը հեռեկանն են. մինչև որ հողը գտնւում է մասնաւոր ձեռքերում, արդիւնաբերական ոյժերի աւելացումը ունենում է միայն մի հետե-

ւանք, այն է՝ բենտայի բարձրանալը: Մարդկութեան
չարիքների միակ պատճառը, Ջորջի կարծիքով, հողի
սեփականութիւնն է. վերացրէք այդ սեփականութեան
իրաւունքը և մարդկութիւնը կը բախտաւորուի և երկրի
վրայ կը հաստատուի արքայութիւն: Բայց ի՞նչպէս
հասնել այդ նպատակին: Ջորջի կարծիքով այդ շատ
հեշտ է անել. հարկաւոր է միայն ընդունել հետեւեալ
երկու սկզբունքները. առաջին, որ բոլոր մարդիկ ունեն
հաւասար իրաւունք օգտուելու բնութեան տուած բո-
լոր բարիքներէից, և երկրորդ՝ որ ամեն մի մարդ ունի
բացառիկ իրաւունքը օգտուել այն բոլոր բաներով,
որոնք նրա աշխատանքի արդիւնք են կազմում: Ի՞նչպէս
որ էլ է բարդ լինի հասարակութեան կազմը, այս սկզբ-
բունքների իրագործումը, Ջորջի կարծիքով, ոչ մի
դժուարութիւն չի ներկայացնում: Որպէս զի հողը
դարձնել բոլոր հասարակութեան սեփականութիւն դրա
համար, ըստ Ջորջի, նոյն իսկ կարիք չկայ խել նրան
հողատէրերից, այլ հարկաւոր է միայն ընդունել իը-
րեւ միակ տուրք հողային տուրքը և այն ժամանակ ինքն
ըստ ինքեան հողը կ'անցնի նրանց ձեռը, ով ինքն է
մշակում նրան:

Ջորջի կարծիքով միայն հողը չի կարող մասնաւոր
սեփականութիւն կազմել, իսկ օրինակ կապիտալը, ոչ
միայն կարող է, այլ և պէտք մասնաւոր սեփականու-
թիւն լինի, որովհետեւ կապիտալը և աշխատանքը բա-
րեկամներ են, իսկ հողը նրանց երկուսին էլ թշնամի:
Իհարկէ տնտեսագէտ չպէտք է լինել, որ տեսնել Ջորջի
այս մտքերի անհեթեթութիւնը:

Նոյնքան տարօրինակ է մեզ համար այժմ ամերիկացի
այդ գրողի յաւելեալ արժէքի (прибавочная цѣнность)
բացատրութիւնը: Նրա կարծիքով այս վերջինս հետեւանք է
ոչ թէ աշխատանքի, այլ բնութեան ոյժերի: Օրինակ, ա-
սում է Ջորջը, վերցնենք գինին. նա քանի հնանում
է աւելի և աւելի է գնահատուում. ծովերում ահագին
քանակութեամբ ձկներ կան, ծառերը տալիս են պտուղ.

այս բոլորը չէ որ բնութեան բարիքներն են և ոչ թէ մարդու աշխատանքի արդիւնք: Ճիշտ է այդ բոլորը, բայց հետաքրքիր է թէ ինչու բնութեան այդ բոլոր բարիքները ունենալով միայն դործադրական արժէք (потребительную ценность) շուկայ դուրս գալով ծախւում, հետևապէս ձեռք են բերում և փոխարկութեան արժէք (мѣстовую ценность). Եւ այսպիսի անհեթեթութիւններ Զորշի այդ համաշխարհային համբաւ ունեցող գրքում շատ կան:

Զորշի արծարծած՝ հողի նացիօնալիզացիայի միտքը կամաց-կամաց փոխուեց և այժմ Ռուսաստանում ընդունել է այն միտքը ինչ մենք տեսանք վերևում, երբ խօսում էինք հողի սոցիալիզացիայի մասին:

Բայց մենք շատ շեղուեցինք մեր իսկական նիւթից: Դառնանք նրան:

Ինչպէս վերև ասացինք ս.-ր. պահանջում են ամբողջ մասնատիրական հողերի սոցիալիզացիան, եթէ կարելի է կոնֆիսկացիայի միջոցով (գրաւում առանց վարձատրութեան), իսկ եթէ ոչ՝ իրանց նախնական ծրագրում առաջարկում էին հետևեալ միջոցները.

1). Համայնքների և տերիտորիական միութիւնների իրաւունքների լայնացումը մասնատիրական հողերի էկսպրոպրիացիայից յետոյ.

2). Վնական, ուղեւի, կաբլինետային և այլն հողերի կոնֆիսկացիան. այդ հողերը, ինչպէս և պետական այլ հողերը, պէտք է ծառայեն նոյն նպատակի համար՝ համայնքները բաւականաչափ հողաբաժիններով ապահովելու համար, նոյնպէս և գաղթականութեան և ազգաբնակչական խտութեան դէմ մաքառելու (разселение) պէտքերի համար:

3). Հողերով օգտուելու համար պէտք է վարջ նշանակել բերքից ստացած գումար օգուտի չափով, հանելով արդիւնաբերական ծախսերը. և աշխատանքի վարձը.

4). Կատարուած բարելաւութիւնների վարձատրութիւն.

5). Առանձին տուրքերի միջոցով ընտան ալետք է ծառայի իբրեւ եկամուտ համայնքների և ինքնավարական մարմինների համար:

Ինչպէս ընթերցողը տեսնում է, այս պրոգրամման ինքն ըստ ինքեան շատ մօտ է կադետների պրոգրամմային և շատ տարբերւում է այն պրոգրամմայից, որը արծարծում են ս.-ր. իրանց կուսակցական օրգաններում և կեանքում:

Այս պրոգրամմայից երևում է, որ ս.-ր. ընդունում են մասնաւոր սեփականութիւն կազմող հողերի վարձատրութիւնը, որը երևում է նրանից, որ նրանք գործ են ածում երկու հասկացողութիւն՝ էկսպրոպրիացիա (մասնատիրական հողերի նկատմամբ) և կոնֆիսկացիա (ուրիշ հողերի վերաբերեալ):

Այս պրոգրամման կադետների պրոգրամմայից իսկապէս զանազանւում է միայն 5-րդ կետով: Բայց այս կետը կապ ունի աւելի շուտ ոչ հողային հարցի հետ, եւ նրան կարող է ընդունել ամեն մի կադետ:

Բայց ինչպէս վերեւ յիշեցինք, ս.-ր. կեանքում և իրանց կուսակցութեան գրականութեան մէջ շատ են շեղուել այս նախնական ծրագրից: Մի կողմ թողնելով պ. Պէշխոնովի «Основные задачи аграрной реформы» բրոշիւրում յայտնուած մտքերը, որովհետեւ այդ մտքերը իսկապէս ըստ էութեան շատ էլ չեն զանազանւում կադետների ծրագրում յայտնած մտքերից, դառնանք պ. Նովոտորժսկու վերեւ յիշած աշխատութեան, որը, ինչպէս ասացինք, վայելում է մեծ յաջողութիւն:

Այդ բրոշիւրում յայտնուած մտքերը հետեւեալներն են:

1). Բոլոր հողերը համարւում են ժողովրդական սեփականութիւն, այսինքն սեփականութիւն բոլոր հողագործ դասակարգի, որը միևնոյն է թէ բոլոր աշ-

խատաւոր—գիւղացիութեան տնօրինութեան տակ (ВО
владѣніи).

2). Այդ պատճառով տնօրինութեան գերիշխող իրա-
ւունքը (верховное право) պատկանում է հողագործա-
կան դասին վերցրած նրան ամբողջապէս:

3). Սրանցից հետեւում է, որ տէրութիւնը իրա-
ւունք չունի ոչինչ վերցնել հողով օգտուելու համար,
չի կարող ոչ մի հողային տուրք նշանակել:

4). Հողագործ գիւղացին ոչ թէ պետական հողի
կապալառու է, այլ ժողովրդի հողով օգտուող:

5). Դրա համար էլ հողագործ գիւղացիները իրանք
են հողը կարգադրում (распоряжаются) զանազան տեղա-
յին ինքնավարական մարմինների միջոցով, նոյնպէս և
կենտրոնական օրէնսդրական հիմնարկութեան միջոցով,
երբ այդ անհրաժեշտ լինի, և այն չափով, որ չափով
որ նրանք ուզեցնան:

6). Իրանք են իրանց վրայ տուրք դնում պետու-
կան, համակենցաղի (общеежитіе) պետոյքների և տեղական
ինքնավարութեան համար տուրքերը պէտք է լինին. պրո-
գրեսիւ հասոյթական կամ ուղղակի հողային: Այսպիսով,
այն հանգամանքից, որ մենք ընդունում ենք հողը բոլոր
աշխատաւոր ժողովրդի սեփականութիւն, հետեւում է որ
տուրք դնելու իրաւունքն էլ է պատկանում նրանց:
Ինչ վերաբերում այն հարցին թէ հողի սոցիալիզացիան
պէտք է լինի հողատէրերին վարձատրելով թէ կոնֆիս-
կացիայի միջոցով, պ. Նովոստորոժսկին կտրուկ պատաս-
խան չի տալիս: Նրա խօսքերից երևում է որ նայած
հանգամանքին կարելի է և վարձատրել, և ոչ:

Նախ և առաջ պէտք է ասել թէ մի քիչ անհաս-
կանալի և սարօրինակ է թւում վերև բերած առաջին
կետը: Պ. Նովոստորոժսկին ասում է որ հողը պէտք է պատ-
կանի ամբողջ ժողովրդին, այսինքն հողագործ դասակար-
գին, որ միևնոյն է, թէ բոլոր աշխատաւոր գիւղա-
ցիութեան: Ուրեմն, ըստ պ. Նովոստորոժսկու դուրս է
գալիս երկուսից մէկը. որ 1) ամբողջ ժողովուրդը

պէտք է կազմուած լինի հողագործ դասակարգից, այսինքն աշխատաւոր գիւղացիութիւնից, կամ 2) որ հողը պէտք է սեփականութիւն կազմի ժողովրդի մի մասի, այն է՝ աշխատաւոր գիւղացիութեան: Ինքնըստինքեան առաջի ենթադրութիւնը բացուող է, քանի որ մեր հողը միայն մի մասի, այն է՝ հողատէրերի (бародъ) խօսքը՝ երևում է նրա և հետագայ պունկտներից:

Այսպիսով ուրեմն, եթէ պ. Ն. խօսում է ս.-ր. կուսակցութեան կողմից, դուրս է գալիս, որ սրանց «Народу земля и воля» լոգանքի մէջ «Народъ» խօսքը հասկանում է նոյն նեղ մտքով: Ուրեմն պ. Ն. ուզում է հողը խլի մի քանի հազար հոգուց և տայ մի քանի միլիոն հոգու, ցանկանալով դրանով լուծել այս մեծ սոցիալական հարցը: Սոցիալիզմի տեսակետից այս ոչ միայն մի մեծ անհեթեթութիւն է. այլ և քննադատելի: Զէ որ սրանով աւելի է շեշտւում և անշատում քաղաքական պրոլետարը և գիւղացիութիւնը միմիանցից: Ստեղծւում է կաստայական մի հասարակութիւն, սրանցից մէկը (գիւղացիութեան) ձեռքին պէտք է լինի հողը և իրաւունքը, իսկ երկրորդը (քաղաքական պրոլետարի) միայն աշխատելու պարտականութիւնը:

Ընդունելով պ. «սոցիալիստ» Ն. միտքը պէտք է ենթադրել, որ հասարակական զանազան դասակարգերի մէջ չը կայ ոչ մի կապ, դանշանակում է չը հասկանալ հասարակական բարդ կազմութիւնը, որտեղ գիւղացիութեան և բանուորի շահերը իրար հետ սերտ կապուած են:

Այսպիսով ուրեմն, ս.-ր. «Народу-земля и воля!» լոգանքում «Народъ» խօսքը հասկանալով այնպէս, ինչպէս այդ բացատրում է պ. Ն., ոչ միայն սոցիալիստական չէ, այլ ընդհակառակը:

Բացասական կերպով է վերաբերւում պ. Ն. նոյնպէս և վարձով աշխատանքին: Նա պահանջում է որ վարձով աշխատանքը հոջագործութեան մէջ վերանայ:

Հետաքրքիր է թէ ինչպէս պ. Ն. կը իրականացնի այդ պահանջը: Առանձին դեկրետ պէտք է բաց թողնել, որով ով համարձակուի վարձել կամ վարձուել պէտք է խիստ պատժի ենթարկուի: Մէթէ պ. Ն. կարծում է, որ վերացնելով միայն հողային սեփականութիւնը և թողնելով սեփականութեան միւս ձևերը կարելի կը լինի ոչնչացնել կապիտալիզմի օրէնքները:

Մի քանի խօսք էլ աշխատանքային չափերի (трудова́я норма) մասին: Ըստ ս.-ր. ամեն մէկը, ով ցանկանում է զբաղուել հողագործութեամբ կարող է ստանալ հող այն քանակութեամբ, որքան նա կարող է մշակել: Բայց որովհետև ամեն մի մարդ միջին հաշուով կարող է մշակել միւնոյն քանակութեամբ հող, ուստի և բոլոր հողագործութեամբ զբաղուել ցանկացողները պէտք է ստանան հաւասար հողաբաժիններ, լինի դա. Արխանգելսկի նահանգում, թէ Ղրիմում, սեահող նահանգներում, թէ աւագոտ տեղերում: Այսպէս մտածողները ենթադրում են այնպիսի աբսուրդային միտք, թէ հողը ամեն տեղ ունի միւնոյն յատկութիւնները: Բայց չէ, որ մի Քութայիսի նահանգում, մի Ղրիմում ուր մի դեսեսատինը կարող է ապահովացնել ոչ թէ մի մարդու, այլ նոյն իսկ մի ամբողջ ընտանիքի սպրոտսը, միւնոյն մի դեսեսատինը որևէ մի Վոլոգդի. նահանգում չի կարող ապահովել նոյն իսկ կէս մարդու սպրոտսը: Վերջապէս հողի այսպիսի բաժանումը նա և անարդար է:

Այսպիսով միւնոյն քանակութիւն հողից, գործադրելով միւնոյն աշխատանքը, մէկը կը ստանայ մի քանի անգամ աւելի աշխարանք քան միւսը:

Իսկ եթէ այն քանակութիւն հողը, որը կարող է մշակել ամեն մի մարդ, չկարող լինի բաւականացնել նրա պետոյքները, և ըստ պ. Ն. նա իրաւունք չունի վարձկան ոյժի դիմել, այն ժամանակ ի՞նչ կը հրամայեն անել այդպիսի դէպքերում պ. ս.-ր: Այսպէս

վճիռ ընդունողները կամ ոչ մի գաղափար չունեն հողագործութեան հետ կամ միայն ֆրագեօրներ են, առանց խնդիրը խորը քննել ցակացողներ:

Ս.-ր. այս 'սխալները, ըստ պրոֆ. Հերցէնշտէյնի, պէտք է բացատրել նրանով որ սրանք շփոթում են իդէալը, այն որ պէտք է ծառայի իբրև նպատակ, այն միջոցների հետ, որը պէտք է անյապաղ այժմ իրագործել:

Աւելի լայն էին ըմբռնում հողի նացիօնալիզացիայի գաղափարը «հին նարոդնիկները», որոնց լոգունգն էր. «земля народу, а воля-вечная», իսկ այժմուայ «նոր նարոդնիկները», պաշտպանելով միմիայն գիւղացիութեան շահերը մոռանում են միւս դասակարգերինը:

Ճիշտ է, Ս.-ր. մեզ մխիթարում են այն մտքով, որ երբ հողը կ'անցնի աշխատաւոր գիւղացիութեան ձեռքը և նրա տնտեսական դրութիւնը կը բարուրդուի, այն ժամանակ նա հնարաւորութիւն կ'ունենայ աւելի սպառել ապրանքները և հետևապէս զարկ կը տայ արդիւնաբերութեան բոլոր ճիւղերին:

Այսպիսով կ'աւելանայ բանուորների պահանջը քաղաքներում, ուստի և նրանց օրավարձը:

Միւս կողմից ամեն մի բանուոր ունհնալով հնարաւորութիւն դժուար ընկած ժամանակ հողագործութեամբ պարապել կարող կը լինի աւելի դիմացկան լինել և աւելի մեծ վարձ պահանջել իր աշխատանքի համար:

Այդ բոլորը ճիշտ է: Բայց ճիշտ է և այն որ այս կիսատ ձևով չի լուծւում այն մեծ անարդարութիւնը և անհաւասարութեան գլխաւոր պատճառը, որի անունն է կապիտալիզմ և, որի օրէնքները նոյնքան հաստատ են, որքան հստատատ են Նիւտոնի օրէնքը հողի ձգողութեան ոյժի մասին:

Միւս կողմից չէ որ բաւական չէ տալ գիւղացուն հող որպէս զի նա հենց միւս օրը դառնայ ապահով և կուշտ:

Պէտք է որ այդ հողը մշակելու համար նա ունենայ և գործիքներ և եզներ և սերմացուներ և այլն: Բայց դրա մասին դեռ մենք առիթ կ'ունենանք աւելի մանրամասն խօսել մի ուրիշ անգամ:

Ծրուանդ Սարգսեանց

PRO DOMO SUA

«Մուրճ»-ում Անկախ-ի յօդուածները, ինչպէս երևում է, բաւական զրգուել են մեր «ազգային կառավարութեան» շէֆերին, որոնց կատաղութիւնը, մանաւանդ՝ «Ալիք»-ի ղեկավարները անուշով մեր յօդուածից յետոյ («Մշակ»-ում), հասել է nec plus ultra բորբոքման: Հայհոյանքի, սպառնալիքների, պրովակատորական ստերի տարափի հետ «Ալիքի» ղեկավարները ինչ-որ ակնարկներով ուզում են հաւատացնել խուժանին թէ ես «երբեմն թունդ դաշնակցականս յաճախ փոխում եմ ուղղութիւնս և համոզմունքներս»: Ով հետեւել է իմ գրածներին և անցեալ հասարակական գործունէութեանս՝ հազիւ թէ հաւատ ընծայի «ալիքական» այդ նոր մանեօլրներին, բայց և այնպէս թող ներուի ինձ մի քանի խօսք ասել pro domo sua.

Աստիճանական զարգացումը—էվօլիւցիան—տիեզերական օրէնք է: Եւ մենք հակասութիւն չենք համարում այդ օրէնքին, եթէ սաղմից աճելով զարգանում է մի էակ—յատուկ այդ սաղմին: Եթէ կաղնու փոքրիկ սերմից աճում է մի հսկայ կաղնի ծառ—այդ բանի մէջ իւրաքանչիւրը տեսնում է մի բնական երևոյթի նոր-